

《红楼梦》ASARIDAGI MUROJAAT SHAKLLARINING
SOTSIOLINGVISTIK XUSUSIYATLARI

SOCIOLINGUISTIC FEATURES OF ADDRESS FORMS IN THE WORK
"红楼梦"

СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМ ОБРАЩЕНИЯ
В ПРОИЗВЕДЕНИИ «红楼梦»

<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2026-23-49-52>

Mahliyo Umarxodjayeva

JIDU “Sharq tillari” kafedrası

katta o’qituvchisi

mali_nora@mail.ru

Annotatsiya.

Mazkur maqolada Xitoy klassik adabiyotining yirik namunalardan biri bo‘lgan 《红楼梦》 (“Qizil saroy tushi”) romanidagi murojaat shakllari sotsiolingvistika nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Asarda qo‘llangan murojaat birliklari orqali Qing davri Xitoy jamiyatining ijtimoiy tabaqalanishi, oilaviy ierarxiyasi, madaniy qadriyatlari hamda shaxslararo munosabatlari yoritiladi. Tadqiqot davomida xo‘jayinlar, xizmatkorlar va tashqi shaxslar o‘rtasidagi murojaat shakllari qiyosiy tahlil qilinib, ularning pragmatik va sotsiomadaniy funksiyalari ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: sotsiolingvistika, murojaat shakllari, Qing davri, ijtimoiy tabaqalanish, xitoy madaniyati, pragmatika.

Аннотация.

В данной статье с позиций социолингвистики анализируются формы обращения, использованные в романе 《红楼梦》 («Сон в красном тереме») — одном из выдающихся произведений китайской классической литературы. На основе обращений, представленных в произведении, раскрываются особенности социальной стратификации, семейной иерархии, культурных ценностей и межличностных отношений китайского общества эпохи Цин. В ходе исследования проводится сравнительный анализ форм обращения, используемых между хозяевами, слугами и внешними персонажами, а также выявляются их прагматические и социокультурные функции.

Ключевые слова: социолингвистика, формы обращения, роман «Сон в красном тереме», эпоха Цин, социальная стратификация, китайская культура, прагматика.

Abstract.

This article examines the forms of address used in Hong Lou Meng (Dream of the Red Chamber), one of the masterpieces of classical Chinese literature, from a sociolinguistic perspective. Through the analysis of address forms employed in the novel, the study explores the social stratification, family hierarchy, cultural values, and interpersonal relationships characteristic of Qing Dynasty Chinese society. The research provides a comparative analysis of the forms of address used among masters, servants, and external characters, highlighting their pragmatic and sociocultural functions within the narrative.

Keywords: sociolinguistics, forms of address, Dream of the Red Chamber, Qing Dynasty, social stratification, Chinese culture, pragmatics.

Til va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlarni o‘rganuvchi sotsiolingvistika fanida murojaat shakllari muhim tadqiqot obyektlaridan biri hisoblanadi. Murojaat shakllari insonlar o‘rtasidagi ijtimoiy masofa, yosh, jins, mavqe, qarindoshlik va hissiy yaqinlik kabi omillarni aks ettiradi. Ayniqsa, qadimgi Xitoy jamiyatida murojaat tizimi murakkab va qat’iy ijtimoiy qoidalarga asoslangan bo‘lib, u jamiyatning ierarxik tuzilishini ifodalovchi muhim vosita vazifasini bajargan.

《红楼梦》 (“Qizil ko‘shkdagi tush’”) Xitoy klassik adabiyotining eng buyuk namunalaridan biri bo‘lib, XVIII asrda Qing sulolasi davrida yozilgan. Asar muallifi mashhur yozuvchi Cao Xueqin (曹雪芹) hisoblanadi. Roman Xitoyning “To‘rt buyuk klassik romani” tarkibiga kiradi va xitoy adabiy merosining eng yuksak cho‘qqilaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Asar markazida Jia (贾), Shi (史), Wang (王) va Xue (薛) kabi yirik zodagon sulolalar hayoti tasvirlanadi. Roman voqealari asosan Jia oilasi va uning tanazzuli atrofida rivojlanadi. Bosh qahramon Jia Baoyu (贾宝玉), Lin Daiyu (林黛玉) va Xue Baochai (薛宝钗) o‘rtasidagi murakkab munosabatlar syujetning asosiy qismini tashkil etadi. Muallif ushbu qahramonlar taqdiri orqali feodal jamiyatning ichki ziddiyatlari, oilaviy munosabatlar, ijtimoiy tengsizlik va insoniy his-tuyg‘ularni chuqur yoritadi.

《红楼梦》 nafaqat badiiy asar, balki Qing davri Xitoy jamiyatining o‘ziga xos ensiklopediyasi sifatida ham baholanadi. Unda o‘sha davrning urf-odatlar, diniy qarashlari, oilaviy an‘analari, kiyim-kechaklari, taomlari, adabiy va til madaniyati batafsil aks ettirilgan. Ayniqsa, romandagi murojaat shakllari, qarindoshlik terminlari va nutq odobi Qing davri Xitoy jamiyatidagi ijtimoiy ierarxiya hamda madaniy qadriyatlarni o‘rganishda muhim manba hisoblanadi.

Bugungi kunda 《红楼梦》 nafaqat adabiyotshunoslik, balki tilshunoslik, sotsiolingvistika, lingvokulturologiya va pragmatika sohalarida ham keng tadqiq qilinmoqda. Asar asosida shakllangan ilmiy yo‘nalish “红学” (“Hongxue” — Redology) nomi bilan mashhur bo‘lib, Xitoyda va dunyo miqyosida alohida ilmiy tadqiqot sohasi sifatida rivojlanib kelmoqda.

Xitoy an'anaviy jamiyatida murojaat shakllarining o'rni. Qadimgi Xitoyda kattalarning ismini tilga olish hurmatsizlik hisoblangan. Konfutsiylik ta'limotining ta'siri ostida shakllangan jamiyatda ota-onaga, qarindoshlarga va hukmdorga nisbatan alohida ehtirom ko'rsatish talab etilgan. Shu sababli murojaatlar ko'pincha insonning ijtimoiy mavqei yoki qarindoshlik darajasini bildiruvchi birliklar orqali amalga oshirilgan. Qarindoshlik tizimining murakkabligi ham murojaatlarning xilma-xilligiga sabab bo'lgan. Masalan, ota tomoni qarindoshlari uchun “堂兄弟姐妹”, ona tomoni qarindoshlari uchun esa “表兄弟姐妹” kabi atamalar qo'llanilgan. Bu holat patriarxal jamiyatning til tizimida ham o'z aksini topganligini ko'rsatadi.

Jamiyatdagi mavqega qarab ham murojaatlar farqlangan. Zodagon oilalardagi yosh erkaklarga “少爷”, qizlarga “小姐”, ayollarga esa “夫人” yoki “太太” deb murojaat qilingan. Oddiy xalq orasida esa “哥儿”, “姐儿”, “姑娘” kabi murojaatlar keng tarqalgan edi.

Romandagi oilaviy murojaatlarning sotsiologik tahlili. 《红楼梦》da oilaviy murojaatlar nafaqat qarindoshlikni, balki oiladagi hokimiyat va ijtimoiy mavqeni ham ifodalaydi. Jia sulolasining eng yuqori vakili bo'lgan 贾母 barcha tomonidan “老祖宗” va “老太太” deb ataladi. Mazkur murojaatlar uning oiladagi mutlaq mavqeini va unga bo'lgan hurmatni ifodalaydi. Qiziqarli jihati shundaki, hatto uning o'g'li 贾政 ham onasiga “老太太” deb murojaat qiladi. Bu holat Xitoy oilaviy madaniyatida farzandning ota-onaga bo'lgan hurmati umr bo'yi saqlanishini ko'rsatadi. Murojaat shakli orqali oiladagi ierarxik munosabatlar mustahkamlanadi. Romandagi ayol qahramonlarga nisbatan qo'llangan murojaatlar ham e'tiborga loyiqdir. Masalan, 王熙凤 ko'pincha “凤姐姐” deb ataladi. Ushbu murojaat uning nafaqat qarindoshlik jihatidan yaqinligini, balki mustaqil va obro'li shaxs sifatidagi maqomini ham ifodalaydi. Aksincha, 李纨 ga nisbatan ishlatilgan “大嫂子” murojaati uning oiladagi kelinlik maqomi bilan bog'liq ekanligini ko'rsatadi.

Xo'jayin va xizmatkorlar o'rtasidagi murojaatlar. Romanda xo'jayin va xizmatkorlar o'rtasidagi munosabatlar ham murojaat shakllari orqali yaqqol namoyon bo'ladi. Yoshi katta va hurmatli xizmatkorlar “妈妈” yoki “姐姐” kabi murojaatlar bilan ataladi. Masalan, 贾琏 va 王熙凤 o'zlarining sobiq enagasi 赵嬷嬷 ga “妈妈” deb murojaat qiladilar. Bu murojaat nafaqat hurmat, balki minnatdorlik hissini ham ifodalaydi. Asarda “婢随主贵” tamoyili ham kuzatiladi. Ya'ni xizmatkorning mavqei uning qaysi xo'jayinga xizmat qilishiga bog'liq bo'ladi. Shu sababli 贾母 ning yaqin xizmatkori 鸳鸯 hatto yosh xo'jayinlar tomonidan ham “鸳鸯姐姐” deb ataladi. Bu holat xizmatkorning obro'si bevosita xo'jayining mavqeidan kelib chiqishini ko'rsatadi. Xizmatkorlarning ismlarini

o'zgartirish amaliyoti ham ijtimoiy nazoratning til orqali namoyon bo'lishidir. Masalan, 袭人 ning asl ismi “珍珠” bo'lgan bo'lsa, keyinchalik 贾宝玉 uni “花袭人” deb ataydi. Bu hodisa xizmatkorlarning mustaqil shaxs sifatida emas, balki xo'jayin hukmronligi ostidagi ijtimoiy birlik sifatida qaralganligini ko'rsatadi.

Tashqi shaxslarga nisbatan murojaatlarning pragmatik xususiyatlari. Roman tashqi shaxslar bilan bog'liq murojaat shakllariga ham boy material beradi. Xususan, 薛姨妈 ga nisbatan qo'llanilgan “姨太太” murojaati qarindoshlik va hurmat ma'nolarini birlashtiradi. Bu yerda “姨” qarindoshlikni, “太太” esa ijtimoiy maqomni bildiradi. 刘姥姥 obrazi orqali esa xalqona murojaat madaniyati yoritiladi. U 贾母 ni “老寿星”, 贾宝玉 ni esa “哥儿” deb ataydi. Bu murojaatlar samimiyat, yaqinlik va xalq urf-odatlariga xos soddalikni ifodalaydi. Shu bilan birga, 贾母 ning 刘姥姥 ga “老亲家” deb murojaat qilishi yuqori tabaqa vakillarining ba'zan ijtimoiy masofani qisqartirishga intilganligini ko'rsatadi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, 《红楼梦》 romanidagi murojaat shakllari Qing davri Xitoy jamiyatining ijtimoiy tuzilishi va madaniy qadriyatlarini aks ettiruvchi muhim lingvistik vosita hisoblanadi. Asarda murojaatlar orqali oilaviy ierarxiya, tabaqalanish, hurmat va yaqinlik kabi tushunchalar ifodalanadi.

Sotsiolingvistik nuqtai nazardan qaralganda, murojaat shakllari shaxslararo munosabatlarni tartibga soluvchi, ijtimoiy mavqeni belgilovchi va madaniy qadriyatlarni avloddan-avlodga yetkazuvchi kommunikativ vosita sifatida namoyon bo'ladi. 《红楼梦》 esa ushbu jarayonlarni o'rganish uchun boy til materialini taqdim etuvchi noyob adabiy manba hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. 红楼梦. 北京: 人民文学出版社.
2. Wardhaugh, R. An Introduction to Sociolinguistics. Oxford: Blackwell Publishing.
3. Holmes, J. An Introduction to Sociolinguistics. Routledge.
4. Levinson, S.C. Pragmatics. Cambridge University Press.
5. Brown, P., Levinson, S. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge University Press.